

УДК 316.75:008:321.7

DOI 10.32461/2226-3209.2.2026.362189

Цитування:

Степаненко Л. М. Культурна пам'ять і цінності як чинники консолідації громадянського суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2026. № 2. С. 34–40.

Stepanenko L. (2026). Cultural Memory and Values as Factors of Civil Society Consolidation. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 34–40 [in Ukrainian].

*Степаненко Людмила Михайлівна,
доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор з науково-педагогічної
роботи Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
заслужений працівник культури України
<https://orcid.org/0000-0002-5508-2379>
stepanenkolm@gmail.com*

КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ І ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Мета дослідження полягає у виявленні ролі культурної пам'яті та цінностей як чинників консолідації громадянського суспільства, а також у визначенні їхнього впливу на формування колективної ідентичності й суспільної згуртованості. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні міждисциплінарного та системного підходів, а також сукупності методів: культурологічного, соціокультурного, аксіологічного та історичного, що дозволило цілісно розглянути функціонування культурної пам'яті й цінностей у процесах консолідації громадянського суспільства. **Наукова новизна** полягає у систематизації та узагальненні наукового знання щодо культурної пам'яті та ціннісних орієнтацій як ключових чинників розвитку громадянського суспільства, а також у визначенні їхньої ролі у формуванні суспільної єдності, національної ідентичності та культурної стійкості, особливо в умовах війни та воєнного стану українського суспільства. **Висновки.** Доведено, що культурна пам'ять і система суспільних цінностей є важливими чинниками консолідації громадянського суспільства, оскільки забезпечують збереження історичної спадкоємності, формування колективної ідентичності та зміцнення соціальної солідарності, особливо в кризові періоди, як-от воєнний стан і т.д. Встановлено, що спільні культурні наративи, історичні символи та ціннісні орієнтації сприяють інтеграції суспільства, розвитку громадянської активності та утвердженню демократичних принципів. Водночас актуалізація культурної пам'яті в умовах сучасних викликів, особливо війни, виступає важливим інструментом підтримки національної єдності та соціокультурної стійкості. Обґрунтовано, що в умовах глобалізації, інформаційних трансформацій та кризових процесів збереження культурної пам'яті набуває стратегічного значення для підтримки культурної безпеки й національної стійкості. Культурна пам'ять і цінності сприяють формуванню спільного символічного простору, який забезпечує консолідацію громадянського суспільства та утвердження культурної суб'єктності держави. Таким чином, вони постають важливими чинниками не лише соціальної інтеграції, а й розвитку демократичної культури та стабільності суспільства.

Ключові слова: культурна пам'ять, цінності, громадянське суспільство, національна ідентичність, суспільна консолідація, культурна спадщина, соціальна солідарність, аксіологія.

Stepanenko Lyudmila, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, National Academy of Leading Personnel of Culture and Arts, Honored Worker of Culture of Ukraine

Cultural Memory and Values as Factors of Civil Society Consolidation

The purpose of the study is to identify the role of cultural memory and values as factors of civil society consolidation, as well as to determine their influence on the formation of collective identity and social cohesion. **The research methodology** is based on the use of culturological, socio-cultural, axiological, historical-analytical and systemic approaches, which allowed for a comprehensive consideration of the mechanisms of functioning of cultural memory and values in the processes of social consolidation. **The scientific novelty** lies in the comprehensive understanding of cultural memory and value orientations as key factors of civil society development, as well as in determining their role in the formation of social unity, national identity and cultural stability. **Conclusions.** It is proven that cultural memory and the system of social values are important factors in the consolidation of civil society, as they ensure the preservation of historical continuity, the formation of collective identity and the strengthening of social solidarity. It is established that common cultural narratives, historical symbols and value orientations contribute to the integration of society, the development of civic activity and the establishment of democratic principles. At the same time, the actualisation of cultural memory in the conditions of modern challenges, especially war, serves as an important tool for supporting national unity and socio-cultural stability. It is substantiated that in the conditions of

globalisation, information transformations and crisis processes, the preservation of cultural memory acquires strategic importance for supporting cultural security and national stability. Cultural memory and values contribute to the formation of a common symbolic space, which ensures the consolidation of civil society and the establishment of the cultural subjectivity of the state. Thus, they become important factors not only in social integration, but also in the development of democratic culture and the stability of society.

Keywords: cultural memory, values, civil society, national identity, social consolidation, cultural heritage, social solidarity, axiology.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням ролі культурної пам'яті та системи цінностей у процесах формування й консолідації громадянського суспільства в умовах сучасних соціокультурних і політичних трансформацій, особливо в умовах війни та воєнного стану українського суспільства. У ситуації глобалізаційних викликів, інформаційних впливів, криз і суспільних конфліктів особливого значення набувають механізми збереження історичної пам'яті, культурної спадщини та національної ідентичності як основних засад суспільної згуртованості. Саме культурна пам'ять забезпечує тяглість історичного досвіду, формує спільний символічний простір і сприяє утвердженню колективних уявлень будь-якого суспільства про цінності, традиції, суспільні ідеали тощо.

Також слід зазначити, що в сучасному суспільстві цінності дедалі більше виступають важливим чинником громадянської активності, соціальної інтеграції та демократичного розвитку. Формування системи спільних ціннісних орієнтацій, таких, як свободи, гідності, відповідальності, солідарності та взаємопідтримки є необхідною умовою функціонування громадянського суспільства та зміцнення соціальної довіри. У цьому контексті культурна пам'ять виступає не лише засобом збереження минулого, а й інструментом конструювання сучасної суспільної ідентичності та культурної стійкості, що вже підтверджувалося в сучасний період гібридних загроз та воєнного стану України. І це питання набуває особливої значущості в умовах сучасних суспільно-політичних викликів в Україні, коли питання національної єдності, культурної безпеки та збереження історичної пам'яті стають стратегічно важливими для розвитку держави й суспільства. Осмислення ж взаємозв'язку культурної пам'яті, цінностей і громадянської консолідації дозволяє глибше зрозуміти механізми суспільної самоорганізації, формування колективної відповідальності та підтримки демократичних принципів, сприяючи формуванню наукових уявлень про роль культури у процесах суспільної інтеграції

та формуванні стійкого громадянського суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика культурної пам'яті, цінностей та громадянського суспільства є одним із важливих напрямів сучасних культурологічних, соціологічних і філософських студій. Значна кількість праць присвячена осмисленню культурної пам'яті як механізму формування колективної ідентичності, збереження історичного досвіду та консолідації суспільства.

Теоретичні засади дослідження культурної пам'яті були сформульовані у працях німецького вченого Я. Ассмана, який розглядав культурну пам'ять як систему символічних практик і механізмів передачі колективного досвіду між поколіннями. У праці «Cultural Memory and Early Civilization» [11] дослідник визначає культурну пам'ять як основу формування ідентичності та соціальної стабільності суспільства. Значний внесок у розвиток теорії пам'яті зробив також П. Нора, який у концепції «місць пам'яті» («Les Lieux de Mémoire») [25] акцентував увагу на символічних формах збереження історичної пам'яті та їхньому впливі на суспільну свідомість. Проблеми взаємозв'язку культурної пам'яті та національної ідентичності досліджує А. Ассман. У праці «Cultural Memory and Western Civilization» [12] авторка аналізує роль пам'яті у формуванні колективних цінностей, суспільної солідарності та культурної спадкоємності. Важливими для осмислення аксіологічного аспекту громадянського суспільства є також дослідження Ю. Габермаса [22], який розглядав демократичні цінності, комунікативну взаємодію та громадянську участь як основу функціонування сучасного суспільства. Окрім цього плідними для означеного ракурсу проблематики є роботи, присвячені питанням ідентичності, культури та культурної пам'яті: З.Баумана [13], Д. Белла [14], Е. Гобсбаума [24], О. Еткінд [20], П. Коннертона [16; 17], Т. Рейнджера [24], П. Рікера [27], С. Тайлора [29], А. Турена [30] та ін.

Українські науковці також активно досліджують питання культурної пам'яті та

суспільної консолідації. Зокрема, Л. Нагорна аналізує роль історичної пам'яті у формуванні національної свідомості та суспільної інтеграції. Дослідниця підкреслює, що пам'ять є важливим чинником самоідентифікації суспільства та засобом підтримки культурної тягlosti [6]. Питання культурної пам'яті як інструменту консолідації суспільства висвітлено у працях Г. Касьянова, який аналізує політику пам'яті, історичні наративи та їхній вплив на формування суспільної свідомості [4]. Проблематику цінностей і громадянського суспільства в українському контексті висвітлює М. Степико [8], розглядаючи процеси формування національної ідентичності, суспільної солідарності та ціннісних орієнтацій в умовах соціокультурних трансформацій. Крім цього, задля вивчення історичного контексту формування української ідентичності актуальними для нашого дослідження є праці Я. Грицака [1], В. Єрмоленка [2], О. Забужко [3], С. Кримського [5], М. Шульги [9] та ін.

Водночас, попри значну кількість досліджень, недостатньо комплексно висвітленим залишається питання взаємодії культурної пам'яті та системи цінностей саме у контексті консолідації громадянського суспільства в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі культурної пам'яті та цінностей як чинників консолідації громадянського суспільства, а також у визначенні їхнього впливу на формування колективної ідентичності й суспільної згуртованості.

Виклад основного матеріалу. Культурна пам'ять і система цінностей є фундаментальними чинниками формування та консолідації громадянського суспільства, оскільки забезпечують збереження історичного досвіду, спадкоємність культурних традицій і формування колективної ідентичності. У сучасних гуманітарних дослідженнях культурна пам'ять розглядається не лише як форма збереження минулого, а як активний механізм конструювання суспільної свідомості, що впливає на систему цінностей, суспільну солідарність та громадянську активність.

Одним із ключових теоретиків культурної пам'яті є німецький вчений Я. Ассман, який визначає її як систему символічних практик, текстів, ритуалів і образів, через які суспільство передає колективний досвід між поколіннями [11]. На думку дослідника,

культурна пам'ять формує основу ідентичності спільноти, забезпечуючи усвідомлення спільного минулого та культурної спадкоємності. У цьому контексті пам'ять виступає не лише архівом історичних подій, а й важливим чинником суспільної інтеграції.

Розвиваючи концепцію культурної пам'яті, А. Ассман підкреслює, що пам'ять є одним із головних механізмів формування суспільних цінностей та культурної єдності [12]. Через меморіальні практики, символічні образи та історичні наративи суспільство формує систему колективних уявлень про справедливість, свободу, відповідальність та національну гідність. У результаті культурна пам'ять стає важливим інструментом підтримки соціальної солідарності та громадянської консолідації.

Суттєве значення для осмислення взаємозв'язку пам'яті та суспільства мають праці французького філософа та соціолога М. Альбвакса, який одним із перших увів поняття «колективної пам'яті». Учений наголошував, що пам'ять формується в межах соціальних груп і залежить від суспільних цінностей та комунікативних практик [23]. Саме через механізми колективної пам'яті суспільство конструює уявлення про власну історію та культурну спадщину.

У процесах консолідації громадянського суспільства важливу роль відіграють спільні цінності. У цьому аспекті Ю. Габермас розглядає громадянське суспільство як простір комунікативної взаємодії, що базується на демократичних принципах, суспільному діалозі та взаємній відповідальності, наголошуючи при цьому, що демократичне суспільство не може функціонувати без спільної системи цінностей, яка забезпечує довіру між громадянами та підтримує соціальну інтеграцію [22, 48].

Подібну позицію висловлює американський вчений Р. Патнем, який у праці «Bowling Alone» досліджує поняття соціального капіталу та доводить, що рівень суспільної довіри й громадянської участі безпосередньо залежить від цінностей солідарності, співпраці та взаємної підтримки. У цьому контексті культурна пам'ять виступає важливим ресурсом накопичення соціального капіталу, оскільки формує спільний символічний простір і сприяє розвитку громадянської активності [26, 212].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема взаємозв'язку культурної пам'яті та національної ідентичності, на цьому зокрема наголошує Е. Сміт, визначаючи

національну ідентичність як систему історичних міфів, символів, традицій і цінностей, що формують відчуття належності до певної спільноти. На його думку, саме культурна пам'ять забезпечує збереження цих символічних структур та підтримує історичну тяглість нації [28].

Важливим аспектом функціонування культурної пам'яті є її здатність формувати спільний символічний простір суспільства. Французький дослідник П. Нора у концепції «місце пам'яті» зазначав, що суспільство зберігає свою історичну тяглість через символи, пам'ятники, меморіали, ритуали, тексти та культурні практики, які стають носіями колективної пам'яті. Такі символічні форми забезпечують не лише збереження історичного досвіду, а й конструювання спільної системи цінностей, що об'єднує громадян навколо уявлень про минуле, сучасне та майбутнє держави. У цьому контексті культурна пам'ять виступає важливим чинником підтримки суспільної єдності та соціальної стабільності [25].

Особливого значення культурна пам'ять набуває в умовах кризових і трансформаційних процесів. За спостереженнями американського соціолога Дж. Александера, колективна пам'ять про травматичні події може стати основою формування культурної травми, яка впливає на суспільну свідомість та процеси самоідентифікації. Водночас спільне переживання історичних випробувань сприяє консолідації суспільства, посиленню громадянської солідарності та формуванню спільної системи моральних орієнтирів. Саме тому пам'ять про історичні події, війни, революції чи національно-визвольні рухи часто стає важливим елементом громадянської культури та суспільної мобілізації [10, 142].

У сучасних умовах глобалізації та інформаційного суспільства особливої актуальності набуває проблема трансформації культурної пам'яті під впливом медіа та цифрових технологій. Німецька дослідниця А. Ерл зазначає, що сучасна культура пам'яті дедалі більше формується через інформаційні мережі, цифрові архіви та медіапростір, що змінює способи збереження й трансляції колективного досвіду. Цифровізація пам'яті натомість сприяє розширенню доступу до культурної спадщини, однак водночас створює ризики маніпуляцій історичними наративами та фрагментації суспільної свідомості. У цьому контексті особливого значення набуває роль культурних інституцій, освіти та

громадянського суспільства у формуванні критичного ставлення до історичної інформації та підтримці спільних ціннісних орієнтирів [18].

Культурна пам'ять також безпосередньо пов'язана з феноменом соціальної довіри. Ф. Фукуяма наголошує, що рівень довіри у суспільстві визначає ефективність громадянських інституцій та здатність суспільства до самоорганізації. Формування ж довіри значною мірою залежить від наявності спільних культурних кодів, моральних норм і цінностей, що підтримуються через систему колективної пам'яті. Таким чином, культурна пам'ять виступає важливим елементом соціального капіталу, який забезпечує ефективну взаємодію громадян і розвиток демократичних процесів [21, 98].

У дослідженнях М. Кастельса підкреслено, що в сучасному світі ідентичність формується в умовах постійної взаємодії локальних і глобальних культурних процесів. У зв'язку з цим культурна пам'ять стає механізмом захисту культурної самобутності та національної суб'єктності. Через історичні наративи, мову, традиції та систему цінностей суспільство формує власну модель культурної самоідентифікації, що дозволяє протистояти процесам культурної уніфікації [15].

В українському науковому дискурсі та суспільстві загалом питання культурної пам'яті особливо актуалізувалися після подій Революції Гідності та в умовах російсько-української війни. Саме в цей період значно посилилася роль національних символів, меморіальних практик і культурних наративів у формуванні громадянської солідарності. Як зазначає М. Рябчук, українська ідентичність у сучасних умовах формується через переосмислення історичного досвіду та утвердження спільних демократичних цінностей, а пам'ять про історичні події та героїв національного спротиву стає важливим чинником громадянської консолідації та підтримки національної єдності [7, 128].

Суттєву роль у цьому процесі відіграє й культурна спадщина, що виступає матеріальним і символічним носієм пам'яті, через який суспільство усвідомлює власну історичну тяглість. Пам'ятки культури, музеї, архіви, меморіальні комплекси та традиційні культурні практики сприяють формуванню спільного культурного простору та підтримці цінностей громадянського суспільства. У цьому контексті збереження культурної спадщини стає не лише питанням охорони

пам'яток, а й важливим чинником національної безпеки та культурної стійкості.

Відповідно культурна пам'ять і цінності є не лише складовими духовної культури суспільства, а й важливими механізмами соціальної інтеграції та громадянської консолідації, що забезпечують формування спільної системи символів, норм і моральних орієнтирів та сприяють розвитку демократичної культури, громадянської активності та суспільної солідарності. У сучасних умовах глобальних викликів та воєнного стану українського суспільства саме культурна пам'ять і цінності стають важливим ресурсом підтримки національної єдності, культурної ідентичності та стійкості громадянського суспільства.

Український контекст дослідження культурної пам'яті тісно пов'язаний із процесами національного самоусвідомлення та суспільної консолідації. Дослідниця Л. Нагорна підкреслює, що історична пам'ять в Україні є важливим чинником формування національної свідомості та культурної єдності, при цьому спільні історичні наративи сприяють зміцненню суспільної солідарності та підтримці громадянської ідентичності [6, 79].

М. Степико розглядає систему цінностей як основу формування української ідентичності в умовах соціокультурних трансформацій. На його думку, саме цінності свободи, гідності, демократії та відповідальності стали ключовими чинниками розвитку сучасного громадянського суспільства в Україні. У цьому аспекті культурна пам'ять виконує функцію трансляції цих цінностей між поколіннями та забезпечує їхню суспільну легітимацію [8, 67].

У цьому аспекті Г. Касьянов слушно наголошує, що пам'ять є не лише культурним феноменом, а й інструментом суспільної мобілізації та консолідації. Водночас суперечливі інтерпретації минулого можуть ставати джерелом соціальних конфліктів, що актуалізує потребу у формуванні спільного культурного простору та діалогу пам'ятей [4, 146].

У сучасному українському суспільстві культурна пам'ять відіграє особливу роль у процесах громадянської самоорганізації та підтримки національної єдності. Соціальні потрясіння, війна та глобальні інформаційні виклики посилюють значення історичної пам'яті як механізму культурної стійкості та суспільної консолідації і тому саме через меморіальні практики, національні символи, культурні традиції та суспільні ритуали

формується спільний простір колективної ідентичності, що забезпечує єдність суспільства.

Отже, культурна пам'ять і система цінностей виступають важливими чинниками консолідації громадянського суспільства. Вони забезпечують збереження історичного досвіду, формування колективної ідентичності, розвиток громадянської активності та підтримку демократичних принципів. У сучасних умовах культурна пам'ять стає не лише засобом осмислення минулого, а й стратегічним ресурсом суспільної стійкості та національної єдності.

Наукова новизна статті полягає в комплексному осмисленні культурної пам'яті та ціннісних орієнтацій як ключових чинників розвитку громадянського суспільства, а також у визначенні їхньої ролі у формуванні суспільної єдності, національної ідентичності та культурної стійкості.

Висновки. Резюмуючи за підсумками проведеного дослідження зазначимо, що культурна пам'ять і система суспільних цінностей є важливими чинниками консолідації громадянського суспільства, оскільки забезпечують збереження історичної тягlosti, формування колективної ідентичності та зміцнення соціальної солідарності. При цьому спільні культурні наративи, історичні символи та ціннісні орієнтації сприяють інтеграції суспільства, розвитку громадянської активності та утвердженню демократичних принципів. Водночас актуалізація культурної пам'яті в умовах сучасних викликів виступає важливим інструментом підтримки національної єдності та соціокультурної стійкості.

Культурна пам'ять виконує не лише функцію збереження історичного досвіду, а й виступає механізмом трансляції моральних, етичних і світоглядних цінностей між поколіннями. Саме через систему колективної пам'яті суспільство формує уявлення про спільне минуле, культурні традиції та національні пріоритети, що створює підґрунтя для суспільного діалогу й взаєморозуміння. У цьому зв'язку цінності свободи, відповідальності, гідності, взаємопідтримки та громадянської участі посилюють здатність суспільства до самоорганізації та ефективного реагування на соціальні й політичні виклики.

В умовах глобалізації, кризових процесів і викликів, як-от війна та воєнний стан українського суспільства, збереження культурної пам'яті набуває стратегічного значення для підтримки національної безпеки й стійкості.

Культурна пам'ять і цінності сприяють формуванню спільного символічного простору, який забезпечує консолідацію громадянського суспільства та утвердження культурної суб'єктності держави. Таким чином, вони постають важливими чинниками не лише соціальної інтеграції, а й розвитку демократичної культури та стабільності суспільства.

Література

1. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 2000. 360 с.
2. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. Київ : Дух і Літера, 2018. 480 с.
3. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 640 с.
4. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, 2018. 420 с.
5. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ : ПАРАПАН, 2003. 240 с.
6. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
7. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. Київ : Критика, 2003. 336 с.
8. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
9. Шульга М. Соціальні зміни та ціннісні орієнтації в Україні. Київ : Інститут соціології НАН України, 2008. 304 с.
10. Alexander J. C. Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley : University of California Press, 2004. 320 p.
11. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 328 p. URL: https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization (дата звернення: березень 2026).
12. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 408 p. URL: <https://www.scribd.com/document/946072293/Cultural-Memory-and-Western-Civilization-Functions-Media-Assmann-Aleida-1st-English-Ed-Cambridge-New-York-England-2011-Cambridge> (березень 2026).
13. Bauman Z. Identity: Conversations with Benedetto Vecchi. Cambridge : Polity Press, 2004. 120 p.
14. Bell D. Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relationship Between Past and Present. New York : Palgrave Macmillan, 2006. 280 p.
15. Castells M. The Power of Identity. Oxford : Blackwell Publishing, 2010. 584 p. URL: [https://cdn.oujdaibrary.com/books/1001/1001-the-power-of-identity-the-information-age-economy-society-and-culture-volume-ii-second-edition-information-age-series-\(www.tawcer.com\).pdf](https://cdn.oujdaibrary.com/books/1001/1001-the-power-of-identity-the-information-age-economy-society-and-culture-volume-ii-second-edition-information-age-series-(www.tawcer.com).pdf) (березень 2026).
16. Connerton P. How Societies Remember. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 121 p. URL: <https://www.scribd.com/document/416462126/Paul-Connerton-How-Societies-Remember-Themes-in-the-Social-Sciences-Cambridge-University-Press-1989> (березень 2026).
17. Connerton P. Seven Types of Forgetting. Memory Studies. 2008. Vol. 1. № 1. P. 59–71. URL: https://www.academia.edu/22348613/Collective_Memory_Forgetting_in_Collective_Memory (березень 2026).
18. Erll A. Memory in Culture. London : Palgrave Macmillan, 2011. 214 p. URL: <https://www.scribd.com/document/955856291/Erll-Astrid-Memory-in-Culture-2011-1> (березень 2026).
19. Erll A., Nünning A. Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2008. 440 p. URL: https://www.academia.edu/117460434/Cultural_memory_studies_an_international_and_interdisciplinary_handbook (березень 2026).
20. Etkind A. Warped Mourning: Stories of the Undead in the Land of the Unburied. Stanford : Stanford University Press, 2013. 302 p.
21. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York : Free Press, 1995. 457 p.
22. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge : MIT Press, 1989. 301 p. URL: https://arditiesp.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/habermas_structural_transf_public_sphere.pdf (березень 2026).
23. Halbwachs M. On Collective Memory. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 244 p. URL: <https://www.scribd.com/document/396723893/Maurice-Halbwachs-the-Collective-Memory> (березень 2026).
24. Hobsbawm E., Ranger T. The Invention of Tradition. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 320 p. URL: https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_ed_The_Invention_of_Tradition.pdf (березень 2026).
25. Nora P. Les Lieux de Mémoire. Vol. 1–3. Paris : Gallimard, 1984–1992. URL: https://www.scribd.com/document/776607249/Les-Lieux-de-Memoire-Nora-Pierre-1984-Paris-Gallimard-2070707946-d8418851bd67cbae475f63d6c2781a02-Anna-s-Archive?language_settings_changed=English#google_vignette (березень 2026).
26. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York : Simon & Schuster, 2000. 541 p.
27. Ricœur P. Memory, History, Forgetting. Chicago : University of Chicago Press, 2004. 642 p. URL: <https://www.scribd.com/document/218456494/Ricoeur-Memory-History-Forgetting> (березень 2026).
28. Smith A. D. National Identity. Reno : University of Nevada Press, 1991. 226 p. URL: <https://www.scribd.com/document/46951571/National-Identity> (березень 2026).
29. Taylor C. Modern Social Imaginaries. Durham : Duke University Press, 2004. 215 p. URL: <https://s3.us-west-1.amazonaws.com/p-library/books/19d5c014c7e2da1ef122d050f394a880.pdf> (березень 2026).
30. Touraine A. What is Democracy? Boulder : Westview Press, 1997. 263 p.

References

1. Hrytsak, Ya. (2000). Essays on the History of Ukraine: The Formation of the Modern Ukrainian Nation in the 19th–20th Centuries. Kyiv: Geneza, 360 [in Ukrainian].
2. Yermolenko, V. (2018). Fluid Ideologies. Ideas and Politics in Europe in the 19th–20th Centuries. Kyiv: Spirit and Literature, 480 [in Ukrainian].

3. Zabuzhko, O. (2007). Notre Dame d'Ukraine: A Ukrainian Woman in the Conflict of Mythologies. Kyiv: Fact, 640 [in Ukrainian].
4. Kasyanov, G. (2018). Past Continuous: Historical Politics of the 1980s–2000s. Ukraine and Its Neighbors. Kyiv: Laurus, 420 [in Ukrainian].
5. Krymsky, S. (2003). Queries of Philosophical Meanings. Kyiv: PARAPAN, 240 [in Ukrainian].
6. Nagorna, L. (2012). Historical Memory: Theories, Discourses, Reflections. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Historical Memory, NAS of Ukraine, 328 [in Ukrainian].
7. Ryabchuk, M. (2003). Two Ukraines: Real Borders, Virtual Wars. Kyiv: Kritika, 336 [in Ukrainian].
8. Stepiko, M. (2011). Ukrainian Identity: Phenomenon and Principles of Formation. Kyiv: NISD, 336 [in Ukrainian].
9. Shulga, M. (2008). Social Changes and Value Orientations in Ukraine. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 304 [in Ukrainian].
10. Alexander, J. C. (2004). Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley: University of California Press, 320 [in English].
11. Assmann, J. (2011). Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. Cambridge: Cambridge University Press, 328 Retrieved from: https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization. [in English].
12. Assmann, A. (2011). Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge: Cambridge University Press, 408. Retrieved from: <https://www.scribd.com/document/946072293/Cultural-Memory-and-Western-Civilization-Functions-Media-Assmann-Aleida-1st-English-Ed-Cambridge-New-York-England-2011-Cambridge> [in English].
13. Bauman, Z. (2004). Identity: Conversations with Benedetto Vecchi. Cambridge: Polity Press, 120 [in English].
14. Bell, D. (2006). Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relationship Between Past and Present. New York: Palgrave Macmillan. 280 p. [in English].
15. Castells, M. (2010). The Power of Identity. Oxford: Blackwell Publishing, 584 p. Retrieved from: [https://cdn.oujdaLibrary.com/books/1001/1001-the-power-of-identity-the-information-age-economy-society-and-culture-volume-ii-second-edition-information-age-series-\(www.tawcer.com\).pdf](https://cdn.oujdaLibrary.com/books/1001/1001-the-power-of-identity-the-information-age-economy-society-and-culture-volume-ii-second-edition-information-age-series-(www.tawcer.com).pdf) [in English].
16. Connerton, P. (1989). How Societies Remember. Cambridge: Cambridge University Press, 121. Retrieved from: <https://www.scribd.com/document/416462126/Paul-Connerton-How-Societies-Remember-Themes-in-the-Social-Sciences-Cambridge-University-Press-1989> [in English].
17. Connerton, P. (2008). Seven Types of Forgetting. Memory Studies, 1(1), 59–71. Retrieved from: https://www.academia.edu/22348613/Collective_Memory_Forgetting_in_Collective_Memory [in English].
18. Erll, A. (2011). Memory in Culture. London: Palgrave Macmillan, 214. Retrieved from: <https://www.scribd.com/document/955856291/Erll-Astrid-Memory-in-Culture-2011-1> [in English].
19. Erll, A., Nünning, A. (2008). Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 440. Retrieved from: https://www.academia.edu/117460434/Cultural_memory_studies_an_international_and_interdisciplinary_handbook [in English].
20. Etkind, A. (2013). Warped Mourning: Stories of the Undead in the Land of the Unburied. Stanford: Stanford University Press, 302 [in English].
21. Fukuyama, F. (1995). Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press, 457 [in English].
22. Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge: MIT Press, 301. Retrieved from: https://arditiesp.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/habermas_structural_transf_public_sphere.pdf [in English].
23. Halbwachs, M. (1992). On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press. 244 p. Retrieved from: <https://www.scribd.com/document/396723893/Maurice-Halbwachs-the-Collective-Memory> [in English].
24. Hobsbawm, E., Ranger, T. (1983). The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 320. Retrieved from: https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_eds_The_Invention_of_Tradition.pdf [in English].
25. Nora, P. Les Lieux de Mémoire, 1–3. Paris: Gallimard, 1984–1992. Retrieved from: https://www.scribd.com/document/776607249/Les-Lieux-de-Memoire-Nora-Pierre-1984-Paris-Gallimard-207070946-d8418851bd67c7bae475f63d6c2781a02-Anna-s-Archive?language_settings_changed=English#google_vignette [in English].
26. Putnam, R.D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 541 [in English].
27. Ricœur, P. (2004). Memory, History, Forgetting. Chicago: University of Chicago Press, 642. Retrieved from: <https://www.scribd.com/document/218456494/Ricoeur-Memory-History-Forgetting> [in English].
28. Smith, A. D. (1991). National Identity. Reno: University of Nevada Press, 226. Retrieved from: <https://www.scribd.com/document/46951571/National-Identity> [in English].
29. Taylor, C. (2004). Modern Social Imaginaries. Durham: Duke University Press, 215. Retrieved from: <https://s3.us-west-1.amazonaws.com/p-library/books/19d5c014c7e2da1ef122d050f394a880.pdf> [in English].
30. Touraine, A. (1997). What is Democracy? Boulder: Westview Press, 263 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2026
Отримано після доопрацювання 03.04.2026
Прийнято до друку 14.04.2026
Опубліковано 26.05.2026*